

PRÁVNE VYJADRENIE HODNÔT NOVOVYTVORENEJ ČSR (1918)

TOMÁŠ GÁBRIŠ

Právnická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Slovenská republika

Abstrakt v rodném jazyce

Príspevok skúma vyjadrenie hodnôt v ústavách ako aj jednotlivých právnych odvetviach v období tzv. prvej Československej republiky. Reaguje tým na tvrdenia, podľa ktorých v právnom poriadku tohto obdobia absentovali akékoľvek hodnoty, a preto právo nebolo schopné zabrániť svojmu zneužitiu totalitnými systémami. Proti tomuto tvrdeniu príspevok ponúka dôkazy o vyjadrení základných hodnôt v právnych predpisoch 1. ČSR a poukazuje na nemožnosť práva samého osebe zabrániť svojmu zneužitiu.

Klíčová slova v rodném jazyce

Československá republika, ústavné právo, pozemková reforma, hodnoty v práve, ľudské práva, totalita.

Abstract

The paper deals with the formulation of values in constitutions and individual branches of law in the period of so-called First Czechoslovak Republic. It is a reaction to the claims of legal system of this period lacking any basic values formulated in the legal norms. Therefore the law is supposed to have been easily misused by totalitarian regimes. Against these claims, the paper offers a list of basic values contained in the legal system of Czechoslovakia, calling attention to the impossibility of law protecting itself on its own.

Key words

Czechoslovak Republic, constitutional law, agrarian reform, values in law, human rights, totality.

1. HODNOTY V PRÁVE¹

Právo ako sociálny jav je výsledkom pôsobenia spoločenských záujmov na úprave niektorých otázok, a to všeobecne záväznými a vynutiteľnými pravidlami. V tejto sfére je významným výskum materiálnych prameňov práva, teda javov vplývajúcich na tvorbu, zmeny a rušenie právnych noriem. Sociálny vývoj, ktorý ovplyvňuje vývoj práva, zároveň zanecháva stopy v samotnom obsahu práva v podobe ideových konštruktov a vyjadrených záujmov súvisiacich s danou úrovňou spoločenského vývoja. Právo je teda nevyhnutne súčasťou širšieho kontextu spoločenského života a jeho oprostenie od vonkajšieho sveta vedie k jeho umelému izolovaniu a rozporom s reálnymi potrebami spoločnosti.

Kým kedysi právo svoju autoritu odvodzovalo od Boha, či panovníkovej vôle, dnes táto autorita vychádza z idey suverénneho ľudu, ktorý vo všeobecných, rovných a priamych voľbách s tajným hlasovaním svoju originálnu moc transferuje na zákonodarný orgán. Tento koncept však v dejinách nebol samozrejmosťou. Dokonca v nie tak dávnej minulosti bol nahradený ideou suverenity „vodcu“. Práve obdobie 2. svetovej vojny a jemu bezprostredne

¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu RUK 8/2008 „Vývoj práva na Slovensku a štrukturálne zmeny 20. storočia.“

predchádzajúce obdobie fašistickej a nacistickej diktatúry (ktoré sa v niektorých krajinách udržalo pri živote aj po druhej svetovej vojne) je obdobím, kedy právo začalo vyjadrovať a odrážať často úplne opačné hodnoty a záujmy ako tomu bolo v predchádzajúcom období.

V súčasnosti sa v tejto súvislosti zvykne konštatovať, že práve normativizmus ako právnoteoretické učenie do istej miery prevažujúce, resp. uznávané v dobových vedeckých kruhoch ako moderné a nasledovaniahodné, umožnilo zneužitie práva totalitnými režimami. Spôsobilo totiž vraj, že právo sa malo oprostíť od akýchkoľvek hodnotových úsudkov a zostali z neho iba čisté právne formy zbavené hodnôt a ľahko zneužiteľné v podmienkach zmeneného prístupu k vládnutiu. Takýto názor nachádzame v Náleze Ústavného súdu Českej republiky 14/94. V ňom plénum Ústavného súdu rozhodlo o návrhu skupiny 41 poslancov Parlamentu Českej republiky na zrušenie zákona č. 198/1993 Sb. o protiprávnosti komunistického režimu a o odpore voči nemu:

Jak známo, proces vzniku moderného ústavného štátu ve strední Evropě se dovršil teprve po první světové válce. Přitom již dříve dosáhlo pozoruhodných výsledků právněpozitivistické propracování procesních pravidel a záruk posilujících právní jistotu občanů a stabilitu práva. Právněpozitivistická tradice, jež se přenesla i do poválečných ústav (včetně naší Ústavy z roku 1920), odhalila však v pozdějším vývoji vícekrát své slabiny. Ústavy konstruované na těchto základech jsou hodnotově neutrální: tvoří institucionální a procesní rámec, naplnitelný velmi odlišným politickým obsahem, protože kritériem ústavnosti se stává dodržení kompetenčního a procesního rámce ústavních institucí a postupů, tudíž kritérií formálně-racionální povahy. V důsledku toho bylo v Německu akceptováno nacionálně-socialistické panství jako legální, přestože vyhlodalo obsah a posléze zničilo samu podstatu výmarské demokracie. Legalistické pojetí politické legitimace usnadňovalo po válce Klementu Gottwaldovi „naplňovat staré měchy novým vínem“ a pak „legitimovat“ únorový puč roku 1948 formálním dodržením ústavních procedur.

Ústavný súd tu teda odmieta formálnosť právneho pozitivizmu, resp. normatívnoprávnej školy, ktorej svojím spôsobom kladie za vinu umožnenie zneužitia práva totalitnými režimami. Odhliadnuc od otázného posúdenia (možno precenenia) úlohy právneho pozitivizmu vo vývoji právnej vedy v strednej Európe, ktorého výskum nie je účelom tohto príspevku,² v nasledujúcom texte sa zameriame na preukázanie zakotvenia základných hodnôt v ústavách ČSR z roku 1918 a 1920, čím sa spochybňuje tvrdenie o hodnotovej neutralite ústav. Právo v období prvej Československej republiky navyše obsahovalo množstvo vyjadrení rôznorodých hodnôt a záujmov sledovaných zákonodarcom. Aj na tieto sa príspevok snaží poukázať. Zlyhanie efektívnej realizácie hodnôt v praxi a zneužitie práva ako nástroja pritom autor vníma ako všeobecný a stále aktuálny problém, ktorý súvisí s úzkym prepojením práva a spoločenského vývoja. Právom nie je možné nemenne a neodvolateľne konzervovať akokoľvek vznešené hodnoty. Ako produkt (v dobrom aj zlom zmysle) spoločnosti, je s ňou právo nerozlučne späté a odráža jej momentálne hodnoty a záujmy.

2. HODNOTY V PROJEKTOCH ČESKOSLOVENSKEJ ŠTÁTNOTI

Snahu o vyjadrenie základných hodnôt plánovaného spoločného štátu Čechov a Slovákov nachádzame už v projektoch tejto štátnosti, vypracovaných v zahraničí. Odhliadnuc od projektu budúceho prezidenta Masaryka a venujúc pozornosť programom, na ktorých

² Weinberger, O. - Kubeš, V.: Brněnská škola právní teorie (normativní teorie), Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, 440, 80-246-0480-9.

sformulovaní sa podieľali aj Slováci – emigranti v USA – môžeme v tejto súvislosti skúmať obsah Clevelandskej a Pittsburskej dohody a na hodnoty obzvlášť bohatého dokumentu – Washingtonskej deklarácie.

Clevelandská dohoda, prijatá 22. 10. 1915 zástupcami Českého národného združenia a Slovenskej ligy³ „cieľom umožnenia spoločného účinkovania a jednotného postupu za dosiahnutie politickej voľnosti a samostatnosti národa Českého a Slovenského“ bola v prvom rade prejavom snahy o dosiahnutie hodnoty slobodného rozvoja, resp. práva na sebaurčenie českého a slovenského národa. Predpokladaná úprava volebného práva („všeobecné, tajné, priame“) ako aj formulácia formy vlády („personálna únia, s demokratickým sriadením štátu, podobne ako v Anglii“) naznačovali snahu o zavedenie demokratického systému s rovnosťou pred zákonom, a to aj v oblasti volebného práva, čím by sa v najširšej možnej miere realizovala suverenita ľudu s legálnym a legitímnym odovzdaním moci zákonodarnému orgánu.

Pittsburská dohoda z 30. 5. 1918⁴ zopakovala požiadavku vytvorenia spoločného štátu, teda práva na sebaurčenie až do odtrhnutia od Rakúsko-Uhorska, rovnako ako cieľ demokracie („Jeho Konštitúcia bude demokratická...“). Všetky ďalšie podrobnosti, teda aj vyjadrenie ďalších základných hodnôt malo zostať v kompetencii predstaviteľov oslobodených Čechov a Slovákov.

V ich mene vystupoval T. G. Masaryk, keď v októbri 1918 sformuloval tzv. Washingtonskú deklaráciu nezávislosti,⁵ ktorá je celá v podstate hodnotovým programom vznikajúcej ČSR. Skompromitované monarchistické tradície boli odmietnuté v prospech demokratického rovnostárskeho republikánskeho zriadenia („Československý štát bude republikou...“), s parlamentnou formou vlády a prejavom uznania suverenity ľudu v podobe snahy o zakotvenie právnej úpravy referenda („na základech demokracie lidstvo bude reorganizováno“). Hodnota (nielen) osobnej slobody sa prejavila plánom zakotviť slobodu svedomia, náboženstva, vedy, literatúry, umenia, slova, tlače, zhromažďovacieho a petičného práva. Snaha o rozchod s náboženským vplyvom („Demokracie porazila teokratickou autokracii“) na svetský život (ale aj naopak), sa prejavila záväzkom odlúčiť cirkev od štátu („Cirkvev bude odloučena od štátu...“). Opäť tu našla vyjadrenie aj hodnota demokracie, tentokrát v podobe vyslovene všeobecného volebného práva – to znamená vrátane volebného práva žien. Ženám sa mala zabezpečiť rovnosť s mužmi na politickej, sociálnej aj kultúrnej úrovni. Skúsenosti s utláčaním národov Rakúsko-Uhorska viedli k zaručeniu práva národnostných menšín na slobodný rozvoj („národní menšiny budou požívat rovných práv“) a pomerné zastúpenie v republikových orgánoch verejnej moci a správy. Podobné naplnenie snahy o rovnosť predstavoval sľub sociálnych a hospodárskych reforiem, prekračujúcich národnostný rozmer. Ideálu rovnosti sa mala republika priblížiť vyvlastnením veľkostatkov a zrušením šľachtických výsad („vyloučí jakékoliv zvláštní výsady a znemožní třídní zákonodárství“). Snaha o demilitarizáciu („Militarismus je zničen – demokracie je vítězná“) sa prejavila záväzkom zrušenia stáleho vojska a jeho nahradením milíciami podľa švajčiarskeho vzoru.

³ Beňko, J. – Hronský, M. – Marsina, R. – Pekník, M. et al. (ed.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., č. 138, Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, 444-447, 80-88878-43-8.

⁴ Tamže, s. 485-487.

⁵ Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, Praha : Svoboda, 1988, 313-314.

Nie všetky tieto ideály našli v období 1. ČSR skutočne svoje vyjadrenie v platnom zákonodarstve a právnej praxi. Referendum napríklad nikdy nenašlo svoje naplnenie, keďže nebol prijatý vykonávací predpis na uskutočnenie tohto ústavnoprávneho inštitútu. K odluke cirkvi od štátu nedošlo z dôvodu obáv z iredentistických a revizionistických snáh vyšších príslušníkov rímskokatolíckej cirkvi spätých tradične s monarchistickými a národnostne rakúskymi a maďarskými kruhmi. Nestabilita versailského systému a obavy z ďalších vojnových konfliktov viedli k odmietnutiu miličného systému organizácie československých ozbrojených síl a potrebe všeobecnej vojenskej povinnosti. V oblasti demokratických princípov a základných práv a slobôd, ktorých naplnenie Masaryk vo Washingtonskej deklarácii prisľúbil, však možno skonštatovať ich reálne naplnenie v miere pre strednú Európu tej doby nevidanej. Aj existujúce nedostatky, na ktoré sa dnes poukazuje najmä vo vzťahu k národnostným menšinám, nie sú v porovnaní so situáciou v okolitých krajinách obzvlášť závažnými a nepredstavujú programové odmietanie zo strany najvyšších štátnych špičiek, ako skôr problémy praktickej realizácie národnostnej politiky v Československu.⁶

3. ÚSTAVNE ZAKOTVENÉ HODNOTY, ICH ZÁKONNÉ VYJADRENIE A PRAKTICKÁ REALIZÁCIA

Dočasná ústava (zákon č. 37/1918 Zb. z. a n.) predstavuje síce veľmi stručný ústavnoprávny základ nadväzujúci bezprostredne na prvé ústavné provizórium v podobe zákona č. 11/1918 Zb. z. a n., napriek tomu v nej neabsentujú (na rozdiel od prvého československého zákona) vyjadrenia základných hodnôt na ktorých mala republika ako aj fungovanie jej najvyšších orgánov stavať.

Paragraf 12 dočasnej ústavy tak zaväzoval prezidenta, aby pred Národným zhromaždením sľúbil, „že bude dbáti blaha republiky a ľudu a šetriť zákonů“ (podobne § 65 definitívnej ústavy z roku 1920). Kým dodržiavanie zákonov v tomto kontexte je právne ľahko posúditelné, ešte nemusí znamenať dodržiavanie konkrétnych hodnôt, lebo obsah zákonov tu nie je výslovne určený. Blaho národa je na druhej strane jednoznačne vyjadrením neprávnickým, hodnotovým, axiologickým. Problémom však je jeho právna neuchopiteľnosť a nemožnosť jednoznačne určiť, čo je pravým blahom a čo k nemu vedie. Podobne § 15 upravoval sľub predsedu a členov vlády. Záujem na zabránení zneužívania verejných funkcií na osobné obohatenie bol vyjadrený v druhom odseku tohoto paragrafu, ktorý zabraňoval členom vlády podieľať sa osobne na obchodnej činnosti obchodných spoločností.

Definitívna ústava, Ústavná listina z 29. 2. 1920. už naproti tomu jednoznačne v preambule vyjadrovala základné hodnoty štátu „chtějíce upevniť dokonalou jednotu národa, zaviesť spravodlivé rady v republike, zajišťovať pokojný rozvoj domoviny československej, prospieť obecnému blahu všetkých občanů tohoto štátu a zabezpečiť požehnaní svobody príštím pokolením.“ Preambula sa pritom dovoľáva práva sebaurčenia národa ako národa vzdelaného, mierumilovného, demokratického a pokrokového. Formulovala teda nasledujúce hodnoty:

- Jednota národa
- Spravodlivosť

⁶ Tu narážam na problémy, ktoré vyčítajú vedeniu Československej republiky predstavitelia národnostných menšín, najmä sudetských Nemcov. Pozri Bäcker, A.: Der Völkermord an den Sudetendeutschen, Viedeň : Kilian-Verlag, 2006. 292 s. 3-901745-11-4.

- Pokoj (mier)
- Rozvoj
- Blaho všetkých občanov
- Sloboda budúcich pokolení
- Sebaurčenie národa
- Sloboda, jednota, sebaurčenie národa a mier sú ľahko identifikovateľné, väčší problém by mohol nastať pri chápaní blaha, rozvoja a spravodlivosti, ktoré sa považujú za hodnoty do veľkej miery subjektívne.
- Aby sa zabezpečila aj praktická realizácia hodnôt vyjadrených v ústave, čl. I uvádzacieho zákona stanovil, že „Zákony odporujúce ústavnej listine, jejím součástkám a zákonům ji měnícím a doplňujícím jsou neplatné.“ Rozhodnutie o tomto fakte bolo vyhradené do kompetencie Ústavného súdu. Ten však v praxi reálne fungoval iba 10 rokov (svoje prvé funkčné obdobie) a jeho činnosť bola v podstate nulová.
- Samotná Ústavná listina zakotvila nasledujúce základné hodnotové stanoviská a zásady s nimi súvisiace:
 - Suverenita ľudu
 - Demokracia
 - Republika
 - Výlučnosť štátneho občianstva ČSR
 - Všeobecné, rovné, priame volebné právo s tajným hlasovaním na zásade pomerného zastúpenia
 - Rovnosť bez ohľadu na pohlavie, rod a povolanie, rasu, jazyk či náboženstvo
 - Zákaz imperatívneho mandátu
 - Imunita poslancov
 - Povinnosť poslancov byť verný ČSR a „mandát svůj zastávati podle svého nejlepšího vědomí a svědomí“
 - Interpelačné právo snemovní
 - Kontrasignácia prezidentských aktov

- Neodňateľnosť prípadu zákonnému sudcovi
- Oddelenosť súdnictva od správy
- Sľub sudcov zachovávať zákony
- Verejnosť súdnych konaní
- Neplatnosť šľachtických titulov
- Ochrana národnostných menšín
- Osobná sloboda
- Sloboda pobytu a usídľovania
- Ochrana súkromného vlastníctva, vyvlastiteľného aj bez náhrady
- Domová sloboda
- Sloboda tlače
- Sloboda zhromažďovania
- Sloboda združovania
- Petičné právo
- Ochrana listového tajomstva
- Sloboda slova
- Sloboda vedeckého bádania a umenia (obmedzená iba trestným zákonom)
- Dozor nad slobodou vyučovania obmedzenou v prípade verejného vzdelávania aktuálnym vedeckým poznáním
- Sloboda a rovnosť vierovyznaní
- Ochrana manželstva, rodiny a materstva
- Branná povinnosť
- Jazykové práva menšín

Z týchto zásad môžeme niektoré zaradiť do zásad chrániacich hodnotu demokratického štátneho režimu a štátneho zriadenia: ide o hodnoty suverenity ľudu, demokracie

a republikánskeho zriadenia (v zmysle preambuly jednotného a jednonárodného), ako aj úpravu volebného práva.

Ďalšie vyjadrujú hodnotu parlamentarizmu (parlamentnej formy vlády). Ide výslovne o zásady: zákazu imperatívneho mandátu, imunity, výkonu mandátu podľa najlepšieho vedomia a svedomia, interpelácie, a kontrasignácie.

Ďalšiu kategóriu predstavujú štandardné občianske a ľudské práva a slobody, zaručené dobovými ústavami. Tieto mali byť spolu s úpravou súdnictva (zákazu odňatia zákonnému sudcovi, oddelenosti súdnictva od správy, viazanosti sudcov zákonmi, a verejnosti súdnych konaní) poistkou pred zneužitím práva a štátnej moci. Ide o zabezpečenie rovnosti (bez ohľadu na pohlavie, rod, náboženstvo, povolanie, rasu, jazyk, príslušnosť k národnostnej menšine a vierovyznanie) a slobody (osobnej, pobytu a usídlenia, domova, tlače, zhromažďovania, združovania, slova, bádania a umenia, vyučovania a vierovyznania).

Podľa dobových autorov však niektoré právne predpisy predstavovali obmedzenia a zásahy do týchto základných princípov:

Neštandardným je obmedzenie štátneho občianstva ČSR ako výlučného štátneho občianstva. Malo sa tým predísť nebezpečenstvu zneužitia štátneho občianstva štátnymi príslušníkmi štátov, ktoré predstavovali centrum bývalých zaniknutých monarchií. Tým sa v podstate tiež chránila republika – štátne zriadenie, štátny režim, forma štátu a forma vlády pred hrozbami iredenty a revizionizmu. Za rovnakým cieľom ochrany bola v ústave zakotvená branná povinnosť.

Obmedzeným, resp. obmedziteľným bolo aj súkromné vlastníctvo. Vyvlastnenie sa pripúšťalo aj bez náhrady.⁷ Mal to byť, a aj bol, prostriedok degermanizácie a dehungarizácie spoločnosti a jej elít oslabením tradičných veľkostatkov patriacich väčšinou etnicky nemeckým a maďarským aristokratickým statkárom. Dôvodová správa v tejto súvislosti spomína popri pozemkovej reforme⁸ aj „netušený prospech, ktorý by mohli mať vlastníci nehnuteľností z regulácie riek, či elektrifikácie“.⁹

Ochrana manželstva, rodiny a materstva, a jazykových práv súvisela na jednej strane s vyznávanými konzervatívnymi hodnotami rodiny (inšpirovanými nemeckou weimarskou ústavou v čl. 119)¹⁰ a na druhej strane s versaillským systémom nanútenou ochranou

⁷ Na základe medzinárodných mierových zmlúv sa však ustanovilo, že majetok iných štátov nemôže byť vyvlastnený bez náhrady.

⁸ Prvým krokom k pozemkovej reforme bolo tzv. obstaranie veľkostatkov, teda znemožnenie nakladania s nimi a prevádzania, či zaťažovania tejto pôdy. Na území českých krajín k tomu došlo zákonom č. 32/1918 Zb. z. a n. a na území Slovenska zákonom č. 64/1918 Zb. z. a n. Následne bola záborovým zákonom č. 215/1919 Zb. z. a n. zabraná pôda veľkých pozemkových vlastníkov (nad 150 ha poľnohospodárskej pôdy, resp. 250 ha pôdy vôbec). Majetky, ktoré neboli vyvlastnené bez náhrady, boli kompenzované na základe náhradového zákona, ktorý vychádzal z cenovej hladiny počas prvej svetovej vojny, zníženej o tzv. latifundijnú zrážku, ktorá znamenala klesanie ceny s rastom vyvlastňovanej plochy. Pridelovanie vyvlastnenej pôdy upravil tzv. prídelový zákon č. 81/1920 Zb. z. a n. Pozri Slovník veřejného práva československého, sv. III. (reprint), Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2000, 332 a nasl., 80-902752-4-9.

⁹ Slovník veřejného práva československého, sv. II. (reprint), Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2000, 970, 80-902752-4-9.

¹⁰ Tamže, 974.

jazykových a národnostných menšín v ČSR, čo sa osobitne realizovalo úpravou v tzv. jazykovom ústavnom zákone č. 121/1920 Zb. z. a n.

Hodnota rovnosti pred zákonom našla svoje vyjadrenie v prvom rade v zákone č. 61/1918 Zb. z. a n., ktorým sa rušia šľachtictvo, rády a tituly. Podľa neho: „Bývalí šlechtici nesmú užívať svojho rodného jména s přídomkem nebo dodatkem vyznačujícím šlechtictví.“ Používanie takýchto titulov verejne a s úmyslom naznačiť bývalé šľachtictvo sa podľa zákona č. 243/1920 Zb. z. a n., ktorým sa mení zákon o zrušení šľachtictva, rádov a titulov, považovalo za priestupok trestaný „vznesením, na Slovensku uzamčením, od 24 hodín do 14 dní, alebo trestom peněžitým od 50 do 15.000 Kč.“ Napriek tomu sa však bežne v tlači aj spoločenskom živote bývalé šľachtictvo uvádzalo, ako je tomu aj dodnes napriek nepretržitej formálnej platnosti tohto zákona. Rozchod so šľachtickou minulosťou a osobitnou úpravou nakladania s rodovým majetkom predstavoval zase zákon o zrušení fideikomisov (zákon č. 179/1924 Zb. z. a n. o zrušení svěřenství).

Na druhej strane v obsahu občianskeho a najmä rodinného práva zostávali zachované prvky nerovnosti na základe pohlavia – otec bol hlavou rodiny, branná povinnosť bola zavedená iba pre mužov a na druhej strane niektoré skutkové podstaty trestných činov chránili iba ženy.¹¹

Ústavný zákon č. 293/1920 Zb. z. a n. o ochrane osobnej slobody, domovej slobody a listového tajomstva zveril zákonom možnosť vypovedania obyvateľstva z určitého územia alebo naopak obmedzenia opustiť určité teritórium. Z dôvodu nedostatku bytov v niektorých mestách tak bola obmedzená možnosť prisťahovania sa zákonmi č. 181/1919 Zb. z. a n. o obmedzení sťahovacieho práva, 118/1921 Zb. z. a n. o obmedzení sťahovacieho práva a č. 31/1922 Zb. z. a n., ktorým sa predlžuje obmedzenie sťahovacieho práva.¹² Podstatou bola nutnosť súhlasu obce s prisťahovaním prípadných záujemcov o presídlenie. Slobodu sťahovania do cudziny zasa zákonne upravoval a obmedzoval zákon č. 71/1922 Zb. z. a n. o vystřahovalectve.

Domová sloboda bola obmedzená ustanoveniami zákonov umožňujúcich vykonať prehliadku miestností, napr. v § 16 colného zákona (č. 114/1927 Zb. z. a n.) a na území českých krajín aj § 8 zákona o živnostenskej inšpekcii (č. 117/1883 r.z.).

Slobodu prejavu obmedzovala povolená (resp. nezakázaná) predbežná cenzúra divadelná a filmová, keďže táto sa zakazovala iba v prípade tlačového šírenia názorov a informácií.

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že hodnoty vyjadrené a zakotvené v ústave našli aj svoju praktickú realizáciu. Obmedzenia predstavujú akceptovateľné zásahy v podmienkach zložitej povojnovej situácie budovania nového štátu ohrozeného bezprostrednými susedmi. To však iba dokazuje, ako právo musí nevyhnutne reagovať na danú spoločenskú situáciu. K rovnakej potrebe reakcie dochádzalo aj v 30. rokoch v období hospodárskej krízy a nastupujúceho nacizmu v Nemecku. Kým však ústava ČSR svojimi formuláciami čiastočne pripúšťala obmedzenie základných práv na základe zákonnej úpravy za rešpektovania platnosti vlastných ústavných princípov, faktické štátne útvary obdobia druhej svetovej vojny, existujúce a pôsobiace na území Československej republiky, si nerobili starosti s praktickým popieraním ústavne zakotvených hodnôt. Nesúvisí to s prítomnosťou nedokonalosťou práva, ale s nepochopením podstaty práva. Jeho odmietnutím ako umenia dobra a spravodlivosti odpadá

¹¹ Tamže, 968.

¹² Tamže, 970.

aj rešpekt k nemu a potreba, či nutnosť rešpektovať ho. Problém teda nespočíval v práve ako takom, ale v celospoločenskom (aspoň naoko) konsenze, ktorý akceptoval (či už dobrovoľne, alebo na základe donútenia) podriadenosť práva politickým a ideologickým normatívnym systémom.

4. HODNOTA KONTINUITY

Keď bol vyhlásený prvý zákon o vzniku československého štátu (neskôr publikovaný v Zbierke zákonov a nariadení pod č. 11/1918), úmyslom mužov 28. októbra nebol úplný rozchod s právnym poriadkom monarchie. Život mal pokračovať, akoby sa nič nestalo („Aby byla zachována souvislost dosavadního právního řádu se stavem novým, aby nenastaly zmatky a upraven byl nerušený přechod k novému státnímu životu...“). Všetky pozitívne právne úpravy mali naďalej platiť, s výnimkou tých, ktoré sa týkali formy štátu a formy vlády. Tento cieľ mal byť zabezpečený dvojitou recepciou v čl. 2 a 3 zákona č. 11/1918 Zb. z. a n. Článok 2 bol vlastnou recepčnou normou, keď v ňom bolo konštatované, že „všetky doterajšie zemské (krajinské) a ríšske zákony a nariadenia zostávajú zatiaľ v platnosti“. Článok 3 stanovil, že všetky samosprávne, štátne a župné úrady, zemské (krajinské), okresné a najmä obecné úrady sa podriaďujú Národnému výboru a zatiaľ úradujú a konajú podľa doterajších zákonov a nariadení.¹³ Tým sa zabezpečila jednak recepcia (takmer) celého rakúskeho a celého uhorského právneho poriadku ako aj štátneho aparátu a jeho podriadenie Národnému výboru československému.

Recepčná norma síce neobsahovala žiadnu výslovnú derogačnú klauzulu, napriek tomu je zrejmé, že fakticky neboli recipované inštitúty, ktoré boli v rozpore s existenciou československého štátu. Derogačná klauzula bola výslovne vyjadrená až v ústavnej listine z roku 1920 v čl. IX uvodzovacieho zákona: „V den ustanovený v 1. odstavci článku VIII. pozbývají platnosti všechna ustanovení, která odporují této ústavní listině a republikánské formě státu, dále všechny dřívější ústavní zákony, i když by jednotlivá jejich ustanovení nebyla v přímém rozporu s ústavními zákony Československé republiky.“

5. HODNOTOVÁ DISKONTINUITA V ZÁKONNEJ ÚPRAVE

Prechod od monarchistickej k republikánskej forme vlády si vyžiadaval formálne zmeny vo všetkých predpisoch, kde sa spomínalo kráľovstvo a kráľ. K tejto zmene sa pridružila osobitne potreba zrušiť paragrafy, ktoré sa nedali jednoducho transformovať na republikánske pomery. Napríklad paragrafy trestného zákona z roku 1878, pojednávajúce o urážke veličenstva a členov kráľovského rodu, neaktuálne vznikom republiky, boli výslovne zrušené a nahradené zákonom na ochranu republiky č. 50/1923 Zb. z. a n. Chráneným už viac nebol výsadný rod a jeho hlava, ale republika a štátne zriadenie s volenými a menovanými verejnými funkcionármi, či ústavnými činiteľmi.

V iných odvetviach práva však k podstatným hodnotovým zmenám nedošlo. Iba vo sfére súkromného vlastníctva došlo k jeho obmedzeniu pozemkovou reformou, iné oblasti ako je záväzkové, rodinné, dedičské, či osobné právo, neboli poznamenané väčšími zmenami v porovnaní s predchádzajúcim obdobím. Súvisí to s charakterom „revolúcie“, ktorá priniesla vznik ČSR. Nešlo primárne o politické ciele určitej spoločenskej vrstvy obyvateľstva ako

¹³ Slovenská verzia zákona v článku 3 navyše obsahovala dovetok: „*teda na území slovenskom podľa XLIV. čl. z r. 1868. jazykom slovenským*“. Pozri Beňko, J. – Hronský, M. – Marsina, R. – Pekník, M. et al. (ed.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I, 503-505.

tomu bolo v prípade občianskych (buržoázných revolúcií).¹⁴ Cieľom bola emancipácia utláčaného národa (národov) a jeho demokratický rozvoj. Preto sa menili najmä ustanovenia verejného, resp. špeciálne ústavného a správneho práva, aby vyjadrili prechod k parlamentnej republike s demokratickým režimom.

Určitém nívom v porovnaní s predchádzajúcim vývojom práva, ktorý by mohol naznačovať sociálne ciele určitej vrstvy obyvateľstva, resp. politického prúdu, predstavuje v oblasti pracovnoprávneho a sociálnozabezpečovacieho zákonodarstva sa v období prvých rokov 1. ČSR prejavujúci jav tzv. socializácie práva. Hospodársky náročné povojnové roky spolu s dominanciou sociálnodemokratických strán v ČSR viedli k prijatiu zákonných úprav, ktoré jednak v oblasti súkromného, občianskeho, práva spravili koniec veľkému pozemkovému vlastníctvu, osobitným odškodňovacím zákonodarstvom – konkrétne zákonom 337/1920 Zb. z. a n., ktorým sa vláda zmocňuje robiť opatrenia na úpravu mimoriadnych pomerov spôsobených vojnou a nadväzujúcimi nariadeniami vlády č. 366/1920 Zb. z. a n. o prihlasovaní, vyšetrovaní a súpise vojnových škôd podľa mierových zmlúv, č. 556/1920 Zb. z. a n. o výpomoci pri vojnových škodách a č. 106/1931 Zb. z. a n. o likvidácii vojnových škôd a niektorých poprevratových škôd¹⁵ – poskytli vojnou postihnutým finančnú výpomoc či štátny príspevok, a na druhej strane zaviedli ďalšie koncepčné opatrenia vylepšujúce sociálnu situáciu ekonomicky najslabších vrstiev spoločnosti, a to špeciálne v oblasti pracovného práva a práva sociálneho zabezpečenia, čo sú oblasti prežívajúce podstatné koncepčné prebudovanie a rozvoj, za čo si zaslúžia na tomto mieste osobitnú pozornosť:

V oblasti pracovného práva pracovnoprávna úprava nebola v 1. ČSR obsiahnutá v zákonníku práce ani v Čechách ani na Slovensku. V oboch častiach republiky bola rozptýlená v mnohých zákonoch a nariadeniach. Duálnosť právnej úpravy v republike pretrvala počas celého trvania 1. ČSR. Popri celoštátnej viazanosti medzinárodnými zmluvami z tejto právnej oblasti boli však prijaté aj právne predpisy platiace pre celé územie republiky – počnúc samozrejme ústavnou úpravou pracovného práva v § 114, 117 a 128 Ústavnej listiny – tieto zaručovali spolčovacie (združovacie) právo na ochranu a podporu pracovných pomerov (§ 114), slobodu vyjadrovania bez ujmy na pracovnom alebo zamestnaneckom pomere (§ 117) a rovnosť v prístupe k verejnej službe, úradom a hodnostiam a pri vykonávaní akejkoľvek živnosti alebo povolania (§ 128).

Kolektívne zmluvy, predstavujúce výdobytok organizovaného robotníctva, však po neúspešných návrhoch zákonov upravilo pre celú ČSR len vládne nariadenie, aj to až zo dňa 26. 6. 1937 (č. 141 Zb. z. a n. o záväznosti hromadných zmlúv pracovných), na základe zmocňovacieho zákona. Až toto nariadenie definovalo kolektívnu zmluvu, na pojem ktorej sa odvolávalo viacero skorších zákonov. Táto definícia však mala slúžiť len na účely tohto nariadenia. Hromadné pracovné zmluvy mohli vzniknúť dohodou strán alebo zmierom, nálezom alebo rozhodnutím orgánov povolaných k hromadnej úprave mzdových otázok medzi zamestnancami a zamestnávateľmi. Ministerstvo sociálnej starostlivosti mohlo po dohode s príslušným ministerstvom prehlásiť hromadnú pracovnú zmluvu za záväznú pre určitú oblasť a odvetvie. Dohľad nad dodržiavaním ustanovení zmluvy vykonávali samotné strany zmluvy. Následne zákon č. 258/1937 Zb. z. a n. predĺžil platnosť hromadných

¹⁴ Aj keď treba priznať, že aj takéto momenty sa so vznikom ČSR spájajú.

¹⁵ Ale tiež zákon č. 187/1920 Zb. z. a n. o príspevku k náhrade škôd spôsobených výtržnosťami, nariadenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 3883/1919 Úr. Nov. a vládne nariadenie č. 186/1928 Zb. z. a n.

pracovných zmlúv a ďalšie nariadenia upravili túto problematiku pre jednotlivé odvetvia hospodárstva (textilná výroba, výroba radiátorov a i.).

Pre rozhodovanie a urovnávanie sporov z pracovného pomeru boli zákonom č. 131/1931 Zb. z. a n. o súdnictve v sporoch z pomeru pracovného, služobného a učebného zriadené pracovné sudy,¹⁶ ktorých činnosť bola ďalej upravovaná vládnymi nariadeniami. Boli zriadené na miestach, kde si to vyžadovali hospodárske a sociálne pomery, inak ich funkcie plnili okresné sudy. Všetky náklady pracovného súdnictva (súdneho riešenia pracovnoprávných sporov) v 1. ČSR niesol štát.

Záujmy zamestnancov na pracovisku mali chrániť aj závodné výbory upravené celoplošne zákonom č. 330/1921 Zb. z. a n., len pri baníctve a výkone živností bola úprava špeciálna – závodné, revírne a podnikové rady pri baníctve a zhromaždenie pomocníkov pri živnostiach. Závodné výbory sa zriaďovali v každom samostatnom zárobkovo činnom závode, v ktorom bolo trvale zamestnaných aspoň 30 zamestnancov a fungoval aspoň pol roka od začiatku výroby. Dozerali na zachovávanie pracovných zmlúv, dojednávajú dodatky ku kolektívnym zmluvám, dozerali na dodržiavanie zákonných ustanovení o ochrane zamestnancov. Výpoveď zamestnanca, ktorý pracoval v podniku aspoň tri roky, mohol výbor predložiť na záväzné rozhodnutie rozhodcovskej komisii. V obchodných spoločnostiach, ktorých základné imanie činilo aspoň milión Kč mali závodné výbory aj právo vysielat' svojich delegátov na schôdze správnej a dozornej rady, avšak bez hlasovacieho práva.

Závodné rady v baníctve sa tvorili v podnikoch s aspoň 20 zamestnancami, revírne rady sa volili na 3 roky podľa princípu pomerného zastúpenia a ich úlohou bolo spolupôsobiť pri vydávaní jednotného pracovného poriadku pre celý revír, pri uzatváraní kolektívnych zmlúv, pri sprostredkovaní práce, pri určovaní cien a rozdeľovaní uhlia, rozhodovať spory medzi závodnou správou a závodnou radou a i.

Pracovnú dobu a pracovné prestávky zakotvoval všeobecne zákon č. 91/1918 Zb. z. a n. o 8-hodinovej pracovnej dobe a osobitne vládne nariadenia pre jednotlivé skupiny povolání (v lekárňach, baníctve). Platená dovolenka pre zamestnancov bola všeobecne zavedená v zákone č. 67/1925 Zb. z. a n. v rozsahu 6 dní v roku, u zamestnancov nepretržite zamestnaných v podniku viac ako 10 rokov 7 dní a po 15 rokoch 8 dní ročne. Súkromní zamestnanci mali podľa § 26 a 27 zákona o súkromných zamestnancoch (154/1934) nárok na 2 týždne dovolenky ročne, ak ich pracovný pomer trval menej ako 5 rokov; ak trval viac ako 5 rokov, tak 3 týždne a po 15 rokoch 4 týždne. Dovolenku robotníkov dolujúcich vyhradené nerasty upravil už zákon č. 262/1921 Zb. z. a n.

Aj v období 1. ČSR predstavovala veľký problém nezamestnanosť. Opatrenia proti nezamestnanosti zahŕňali:

- 1.) ochranu domáceho trhu práce (z. č. 39/1928 Zb. z. a n. v znení vládneho nariadenia č. 82/1937 Zb. z. a n., zákon č. 52/1935 Zb. z. a n. o pobyte cudzincov a súvisiace vládne nariadenia),
- 2.) sprostredkovanie práce (s možným sprostredkovaním aj do cudziny) – zvlášť pre živnostenských pomocných pracovníkov a živnostníkov, zvlášť pre poľnohospodárskych

¹⁶ Pozri Štajgr, F.: Organizace a příslušnost pracovních soudů. In: Sborník Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, 1933, č. 8, 71 s.

pracovníkov (nariadenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska č. 34/1919); všeobecnú úpravu predstavovalo vládne nariadenie č. 217/1936 Zb. z. a n. o sprostredkovaní práce,

3.) opatrenia proti hromadnému prepúšťaniu zamestnancov (z. č. 253/1937 a 225/1933 Zb. z. a n. o opatreniach pre zamestnancov zastavených periodických tlačí) a

4.) podporu v nezamestnanosti (z. č. 267/1921 Zb. z. a n. o štátnom príplatku k podpore nezamestnaných v znení novely č. 74/1930 Zb. z. a n., zákon č. 26/1929 Zb. z. a n. o penzijnom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách a súvisiace vládne nariadenia a vyhláška). V oblasti podpôr v nezamestnanosti v ČSR fungoval tzv. gentský systém, ktorého podstatou bolo to, že štát poskytoval len štátny príspevok k podpore v nezamestnanosti vyplácanej odborovou organizáciou.

Právo sociálneho zabezpečenia, resp. v 1. ČSR tzv. sociálne právo poisťovacie, bolo novo sa konštitujúcim právnym odborom, vyčleňujúcim sa zo sociálneho oddielu správneho práva. Po zákonnej úprave sociálneho poistenia volali už pred vznikom ČSR nielen zamestnanci, ale aj zamestnávateľa, súc podľa súdnej praxe objektívne zodpovední za úrazy vyskytnuvšie sa v ich prevádzkach.¹⁷ Nemocenské poistenie tak v Uhorsku upravil zák. čl. XIV/1891 podľa vzoru rakúskeho zákona č. 33/1888 r. z., v poľnohospodárstve z. čl. XVI/1900 upravil dobrovoľné (pri prevádzkach poľnohospodárskych strojov obligatórne) úrazové aj invalidné poistenie, zák. čl. XIX/1907 zaviedol povinné úrazové poistenie a rozšíril nemocenské poistenie. Penzijné poistenie v tomto období ešte zákonom regulované nebolo.¹⁸

V podmienkach novovytvorenej ČSR zdravotné poistenie súkromných (neštátnych) zamestnancov bolo upravené zákonom č. 117/1926 Zb. z. a n., verejných zamestnancov zákonom č. 221/1925 Zb. z. a n. a pre robotníkov už zákonom č. 268/1919 Zb. z. a n. (na území Slovenska osobitným zákonom č. 26/1921 Zb. z. a n., ktorý zrušil predchádzajúcu úpravu v zákonom čl. XIX/1907. Penzijné poistenie pre súkromných zamestnancov vo vyšších službách bolo zavedené zákonom č. 484/1921 Zb. z. a n. Najvýznamnejším bol nový zákon č. 26/1929 Zb. z. a n. o penzijnom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách. Dvadsať rokov teda priniesli úplne novú úpravu sociálnozabezpečovacích vzťahov:

- Bola zavedená nová terminológia – napr. sirotsky dôchodok namiesto príspevku na výchovu detí
- Boli zavedené nové dávky, napr. dôchodok rodičov
- Vytvorila sa nová organizačná štruktúra sociálneho zabezpečenia: všeobecný penzijný ústav v Prahe, Zemská úradovňa pre poisťovanie robotníkov, Slovenská pokladnica pre hospodárskych robotníkov v Bratislave, Ústredná sociálna poisťovňa
- Objavil sa pokus rozšíriť osobný rozsah sociálneho zabezpečenia aj na samostatne zárobkovo činné osoby, tento pokus v zákone 148/1925 Zb. z. a n. však zlyhal

¹⁷ Šafář, F.: Právny vývoj sociálneho poistenia na Slovensku. In: Právny obzor, roč. XXIII, 1940, 52.

¹⁸ Tamže, 53.

- Zákon č. 26/1929 Zb. z. a n. o penzijnom poistení súkromných zamestnancov vo vyšších službách zmenil kapitalizačný systém financovania dôchodkového zabezpečenia na priebežný systém
- Na druhej strane však kontinuita bola zachovaná v rozlišovaní sociálneho zabezpečenia robotníkov, verejných zamestnancov, baníkov a novinárov.

Ďalšie podstatné hodnotové vyjadrenia a zmeny nachádzame v právnej úprave národného hospodárstva, teda z dnešného pohľadu finančného práva. Hospodárstvo 1. ČSR bolo poznačené spočiatku pretrvávajúcou povojnovou krízou, neskôr novou celosvetovou hospodárskou krízou, ktoré si vyžiadali isté štátne zásahy, nezlučujúce sa celkom s liberálnym obchodovaním, ale takéto zásahy boli celkom pochopiteľné a potrebné. Republika musela najprv nadviazať na regulatívne opatrenia z rokov vojny, preto bola ustanovená napr. Čsl. cukrová a pivovarská komisia, Čsl. obilný ústav, riadené bolo hospodárenie s uhlím, zákonom č. 20/1918 Zb. z. a n. bolo vytvorené aj zvláštne ministerstvo pre zásobovanie ľudu. Vláda sa tiež usilovala o udržanie kontroly rastu cien potravín (napr. v januári 1919 mäsa, v júli zemiakov), vydávala zásady pre výrobu a distribúciu spotrebných predmetov (napr. vládne nar. č. 335/1919 Zb. z. a n. o úprave obchodu s textilom) a určovala povinné dodávky (nariadenie ministerstva pre zásobovanie ľudu č. 39/1919 Zb. z. a n. o úprave obchodu s mliekom, mliečnymi výrobkami, ako aj bravčovým sadlom). Až do roku 1921 bol ponechaný lístkový prídellový systém na potraviny a niektoré spotrebné tovary.¹⁹ Súčasťou regulatívnych opatrení bola tiež tzv. nostrifikačná akcia – na základe zák. č. 12/1920 Zb. z. a n. museli podniky so sídlom v zahraničí presídlieť na územie republiky, inak mohla byť ich činnosť zakázaná. Tým sa sledoval hlavne cieľ zvýšenia daňových príjmov republiky.

Zovšeobecnene možno konštatovať, že pre dvadsiate roky po stabilizácii boli príznačné len minimálne štátne intervencie do ekonomiky. V tridsiatych rokoch poznačených hospodárskou krízou však bolo prijatých množstvo štátnych regulačných opatrení, napr. nútená syndikalizácia (v oblasti výroby skla – vládnym nariadením č. 2/1936 Zb. z. a n., v textilnej výrobe – č. 228/1936 Zb. z. a n., v ťažbe dreva – č. 170/1933 Zb. z. a n. a i.). Takýto syndikát vznikol, ak oň požiadala smerodajná časť danej priemyselnej oblasti; určoval okrem iného najvyšší prípustný rozsah výroby a odbytu. V poľnohospodárstve tiež došlo k nútenej syndikalizácii – vládnym nariadením č. 137/1934 Zb. z. a n. bol dokonca zriadený obilný monopol – vytvorením Čsl. obilnej spoločnosti a. s., ktorá jediná mohla vykupovať domáce obilie a importovať mlynárenské výrobky. Obilný monopol bol najprv limitovaný do 30. 6. 1937, ale v roku 1936 bol predĺžený až do konca roku 1940. Zákonom č. 141/1933 Zb. z. a n. bolo upravené zriaďovanie a fungovanie kartelov a súkromných monopolov, ktoré sa v štandardnej ekonomickej situácii nepripúšťajú. Zákon uznával kartely, kartelové zmluvy však museli mať písomnú formu a byť registrované v registri Štátneho štatistického úradu. V prípade ohrozenia podnikania však vláda bola splnomocnená zakázať výkon kartelovej dohody. Zákon tiež konštituoval kartelovú komisiu a kartelový súd.

Podstatným z hľadiska štátnej intervencie sa stal zákon č. 95/1933 Zb. z. a n. o mimoriadnej moci nariaďovacej – vláda mohla nariadeniami upraviť colný sadzobník a robiť opatrenia na úpravu cien a udržanie rovnováhy v štátnom hospodárstve. Na základe tohto zmocňovacieho zákona bolo potom prijatých množstvo vládných nariadení – medzi nimi aj nariadenie

¹⁹ Kadlecová, M. et al.: Československé dějiny státu a práva (1918 – 1945), Brno : Masarykova univerzita, 1992, 77, 80-210-0450-9.

určujúce numerus clausus živností. V roku 1935 bol prijatý zákon č. 48, ktorým dostali štátne orgány právo určovať ceny elektrickej energie, zlučovať elektrárne a i. Zákon o obrane štátu č. 131/1936 Zb. z. a n. predpokladal pre prípad vojny ďalšie zásahy do hospodárstva.²⁰ Štát teda na seba prevzal v tomto období ďalšiu funkciu – ochrancu fungovania ekonomiky, pričom fungujúcu ekonomiku tak môžeme označiť za ďalšiu hodnotu, vyznávanú Československou republikou, ktorá v tejto oblasti podnikala aktívne kroky a opatrenia.

6. HODNOTA REPUBLIKY SAMOTNEJ

Už v období 1. ČSR bol prijatý zákon o zásluhách T. G. Masaryka o Československý štát – zákon č. 22/1930 Zb. z. a n. o zásluhách T. G. Masaryka, podľa znenia ktorého: „T. G. Masaryk zaslužil se o stát. Výrok tento budiž na věčnou paměť vtesán do kamene v obou sněmovnách Národního shromáždění.“ V roku 1935 bol navyše prijatý zákon č. 232/1935 Zb. z. a n. o štátnej pocte prvému prezidentovi Československej republiky T. G. Masarykovi, ktorý uznal jeho zásluhy o štát (osloboditeľské a budovateľské dielo) a priznal mu doživotne prezidentský plat a sídlo na zámku v Lánech. Rovnaký charakter má aj menej známy zákon č. 117/1990 Zb. o zásluhách M. R. Štefánika, podľa ktorého na ocenenie zásluh Milana Rastislava Štefánika na vzniku samostatného česko-slovenského štátu mala byť v budove Federálneho zhromaždenia umiestnená pamätná tabuľa s týmto výrokom: „M. R. Štefánik sa zaslúžil o vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov.“ Tým sa jednoznačne ČSR vníma ako hodnota, ktorá si zaslúži úctu spolu s hlavnými osobnosťami, ktoré k vytvoreniu republiky prispeli.

Bezprostredne po vzniku ČSR sa však odmeny dočkali aj radoví bojovníci za československú republikánsku samostatnosť – legionári československých zahraničných légii. Zákon č. 462/1919 Zb. z. a n. o prepožičiavaní miest legionárom v §1 uviedol: „Legionáři, t.j. vojíni českoslovenští, kteří vyhovují podmínkám stanoveným v § 2, mají nárok žádati za udělení míst ve službě státní a veřejné, též při jiných závodech a podnikách státem podporovaných a zaručených.“ Za týmto účelom sa legionárom priznávali výhradne vymedzené služobné miesta a v iných prípadoch sa im dávala prednosť pred inými žiadateľmi o to isté miesto. Vo vyhradených oblastiach štátnej služby sa im rezervovalo až 50 % pracovných miest. Jednoznačne tým bol porušený princíp rovnosti občanov v záujme vyzdvihnutia zásluh legionárov na vzniku republiky a zániku monarchie. S tým súvisí aj zriadenie osobitného Fondu československých legionárov pri Štátnom pozemkovom úrade. K jeho vytvoreniu došlo na základe tzv. úverového zákona č. 166/1920 Zb. z. a n.. Účelom bolo poskytovanie úverov legionárom, ale aj invalidom, vojnovým poškodencom a ich vdovám a sirotám.

Odškodnenia sa dočkali aj jednotlivci stíhaní rakúsko-uhorskými orgánmi pre svoje politické presvedčenie, teda opäť bojovníci za vznik ČSR, tentokrát v domácom odboji. Zákon č. 333/1920 Zb. z. a n. o náhrade škody obetiam politickej perzekúcie počas vojny 1914 – 1918 zmocnil vládu, aby „podle svého uvážení poskytla ze státních peněz přiměřenou náhradu státním příslušníkům republiky Československé, nebo pozůstalým (§ 2) těch státních příslušníků, kteří ve válce 1914 – 1918 byli protiprávně rakousko-uherskými, rakouskými nebo uherskými státními úřady a orgány občanskými nebo vojenskými, nebo úřady a orgány státu s Rakousko-Uherskem spojených z důvodů politických internováni, konfinováni, drženi ve vazbě zajišťovací, vyšetřovací nebo trestní, usmrceni nebo na těle a zdraví těžce poškozeni...“ Podrobnosti mala určiť vláda nariadením.

²⁰ Tamže, 80-83.

V podmienkach nástupu fašizmu v Taliansku a hroziaceho návratu Habsbursko-Lotrinskej dynastie na maďarský trón bol po atentáte spáchanom na ministra Rašína prijatý osobitný zákon na ochranu republiky – č. 50/1923 Zb. z. a n. Priniesol možnosť stíhania nových trestných činov – hlava I chránila samostatnosť, jednotnosť a demokraticko-republikánsku formu štátu, za trestné sa považovalo znemožňovanie ústavnej činnosti prezidenta, jeho námestníka, zákonodarného zboru, vlády alebo guvernéra Podkarpatskej Rusi. Ťažkým žalárom, príp. doživotným trestom mala byť potrestaná osoba, ktorá by sa pokúsila o odtrhnutie územia štátu. Druhá hlava tiež chránila republiku a verejných činiteľov, obsahovala skutkové podstaty ako zrada štátneho tajomstva, vojenská zrada, telesné poškodenie ústavných činiteľov, či urážka prezidenta republiky. Tretia hlava postihovala ohrozovanie mieru v republike, jej vojenskej bezpečnosti, nedovolené ozbrojovanie, schvaľovanie trestných činov, šírenie nepravdivých správ a i. Štvrtá hlava obsahovala katalóg trestov – okrem ťažkého žalára, doživotného trestu a trestu odňatia slobody v rozmedzí 5 – 20 rokov stanovila aj možnosť peňažných trestov až do výšky 500.000 korún a trest zabavenia majetku. Zákon tiež sprísnil zásady ukladania trestov – vo väčšine prípadov vylúčil možnosť podmieneného odsúdenia a umožňoval aj zastavenie periodickej tlače. Najzávažnejšie trestné činy podľa zákona na ochranu republiky prejednával novozriadený Štátny súd (z. č. 51/1923 Zb. z. a n.).

Republika sa však nielen odvdáčovala za svoj vznik tým, čo na tom mali podiel, a chránila sa pred rozpadom, ale tiež vyvíjala pozitívne úsilie na svoje upevnenie. Aby sa pretrhli právne zväzky so zaniknutými monarchiami a posilnili právne zväzky medzi Čechmi a Slovákami, začalo sa hneď od počiatku ČSR pracovať na zjednotení právneho poriadku Československej republiky. Ako však je známe, tieto snahy skončili v podstate fiaskom, lebo práce postupovali pomalým tempom, súc riadené z veľkej časti odbornými a nie iba čisto politickými motívmi.

7. ZÁVER

Tvrdenia judikatúry o nedostatočnom vyjadrení hodnôt v ústavnom systéme 1. ČSR, ktoré vraj malo za následok jednoduché zneužitie prázdnych právnych foriem nacistickou, resp. nacizujúcou ideológiou, nemožno považovať za preukázané. Ako ústavná listina, tak aj podstatná časť právneho poriadku bola nositeľom vyjadrení vyznávaných hodnôt.

Možno ich nájsť nielen tam, kde by sa logicky dali očakávať – v preambule ústavy – ale tiež v samotnom texte ústavnej listiny a obzvlášť vo vyjadrení základných ľudských a občianskych práv. Popretie základných princípov, na ktorých stojí demokratická republikánska ústava – ako je suverenita ľudu, či sloboda individua pre neoprávnenými štátnymi zásahmi, bolo v podmienkach totalitných režimov očividné a nemohlo byť nijak zakryté a zatajené. Ani nemuselo byť, keďže právo stratilo svoju všeobecne platnú a uznávanú podobu a charakter a bolo podriadené iným normatívnym systémom. Tomu však právo samo osebe nedokáže zabrániť. Právo nedokáže zabezpečiť samo sebe status výlučného normatívneho systému. Navyše je len vyjadrením momentálnych hodnôt, ktoré sa nedajú absolutizovať. Pokusy o to sú možné iba na medzinárodnej úrovni, konsenzom, ktorý sa často vynucuje aj zbraňami s poukazom na „prirodzené práva“ uznávané väčšinou národov sveta.

Literatura:

- Bäcker, A.: Der Völkermord an den Sudetendeutschen, Viedeň : Kilian-Verlag, 2006, 292, 3-901745-11-4.

- Beňko, J. – Hronský, M. – Marsina, R. – Pekník, M. et al. (ed.): Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I., č. 138, Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, 525, 80-88878-43-8.
- Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, Praha : Svoboda, 1988, 344.
- Kadlecová, M. et al.: Československé dějiny státu a práva (1918 – 1945), Brno : Masarykova univerzita, 1992, 138, 80-210-0450-9.
- Slovník veřejného práva československého, sv. II. (reprint), Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2000, 1202, 80-902752-4-9.
- Slovník veřejného práva československého, sv. III. (reprint), Praha : EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2000, 960, 80-902752-4-9.
- Šafář, F.: Právny vývoj sociálneho poistenia na Slovensku. In: Právny obzor, roč. XXIII, 1940, 52-64.
- Štajgr, F.: Organisační a příslušnost pracovních soudů. In: Sborník Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, 1933, č. 8, 71.
- Weinberger, O. - Kubeš, V.: Brněnská škola právní teorie (normativní teorie), Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, 440, 80-246-0480-9.

Kontaktní údaje na autora – email:

tomas.gabris@flaw.uniba.sk